

taa, symboleja ja natsismiin ja sen kohtaloihin kietoutunutta astrologiaa. Useista uskonnoista tutun hakaristin Hitler valitsi uuden uskonnon tunnukseksi symboloimaan arjalaisuuden voittoa. Myös verellä ja marttyyriudella sekä idealla yliihmisyydestä oli tärkeä rooli uudessa uskonnossa, joka pohjautui pitkälti pakanallisiin ja skandinaavisiin myytteihin.

Himmler puolestaan valitsi Rheinifaltd-Westfalenin koillisosassa sijaitsevan Wewelsburgin renessanssilinnan SS-joukkojen koulutus- ja kokouskeskukseksi ja kunnosti sen läheisen keskitysleirin vankityövoimalla mieleisekseen. Linnasta tuli uuden uskonnon symboli. Sen yhden tornin kellariin rakennettiin krypta korkea-arvoisimpien SS-miesten viimeiseksi leposijaksi. Siellä Himmler suoritti myös omia palvotamenojaan. Nürnbergin roomalais-mallinen kokoontumisareena toimi niin ikään uskonnollisten tapahtumien näyttämönä. Alueella marssittiin hakaristin ja muiden symbolien muodossa ja pukeuduttiin muinaisgermaaniin, roomalaistyyppisiin asusteisiin, joita täydensivät hakaristein koristellut haarniskat ja liput.

Kovin syvälinen tämän pääosin mustavalkoisen dokumentin anti ei ole. Se kuitenkin yhdistää hyvin okkultistisen uskonnon kansallissosialismin aatemaailmaan ja auttaa sitä kautta ymmärtämään oudoilta näyttäviä rituaaleja oikeassa kontekstissa. Kuvan laatu on valitettavan huono, heikompi kuin monissa vastaavissa tuon aikaisissa dokumenttikuvissa.

**TUIJA LAINE
PROF., HELSINKI**

LIISA VÄISÄNEN & JUHA LUODESLAMPI **Uskosta taiteeseen.** **Helsinki: Lasten Keskus** **2010. 243 s.**

Liisa Väisänen ja Juha Luodeslampi ovat tarttuneet kiinnostavaan aiheeseen julkaistessaan käsillä olevan taiteen ja uskonnon välistä suhdetta käsittelevän kirjan. Filosofian tohtori Liisa Väisänen (s. 1964) on matkailualan yrittäjä, joka valmistui Helsingin yliopistosta pääaineenaan yleinen kirjallisuustiede. Myöhemmin hän on tutkimustyössään keskittynyt sivuaineenaan opiskelemaansa estetiikkaan. Väisänen on opiskellut Sorbonnessa, Kairoissa ja Genovassa, missä ilmeisesti nykyisin pääsääntöisesti asuukin. Väisänen tuntuu monin tavoin olevan aiheestaan intoutunut. Hän on perehtynyt nimenomaan pyhiinvaellusten teologiaan ja uskonnollis-kulttuuriseen matkailuun ja toiminut jo jonkin aikaa matkanjärjestäjänä pyhille paikoille ainakin Italiassa, jossa hän on suorittanut matkailualan opintonsa. Väisänen on opiskellut myös teologiaa.

Juha Luodeslampi (s. 1969) on uskonnonpedagogi, pappi ja taiteilija. Hän on julkaissut filosofian oppikirjoja ja uskonnonpedagogista kirjallisuutta ja artikkeleita. Hänen kuvanveistoon keskittyneestä taiteellisesta tuotannostaan on käsillä olevan kirjan mukaan "uskonnollinen tai elämäntutkimuksellinen pohjavire". Luodeslampi toimii uskonnonpedagogiikan lehtorina Uskonnonpedagogisessa instituutissa.

Väisänen ja Luodeslampin teos sisältää tekijöiden yhdessä ja erikseen kirjoittamia artikkeleita taiteiden ja uskonnollisen ajattelun suhteesta. Yhtäältä Väisänen erityisalaan pyhiinvaellusten vetäjänä ja toisaalta yhteiseen harrastukseen kuvataiteiden saralla liittyy kirjoittajien ensimmäinen kohtaaminenkin "tiellä Santiagoon taideteosten äärelle". Taiteella kirjassa tarkoitetaan eri-

tyisesti kuvataiteita. Muu taide kuten kirjallisuus tai musiikki olisivat oman erityistutkimuksensa aihe – ja sellaisia toki teologiankin saralla on olemassa jo useita. Erityisesti musiikinteologia sekä musiikin filosofisten edellytysten ja mahdollisuuksien pohdinta on synnyttänyt jo tähänkin mennessä useita monografioita. Vanhan viisauden mukaan rajaamisesta mestari tunnetaan. Tässä teeman rajaamisessa tekijät näyttävät onnistuneen hyvin. Tosin laajahko taidehistoriallinen osio on osin niin laaja ja yksityiskohtainen, että se ei ainakaan ensimmäisellä lukukerralla tahdo avautua. Lisäksi moni asia unohtuu ja hautautuu varsin seikkaperäisesti ja perusteellisesti esitetyn informaatiomäärän alle.

Vaikka kirja kokonaisuudessaan on tehty ja suunniteltu yhteistyössä, kirjan luvut on jaettu kirjoittajien kesken. Liisa Väisänen nimiin on kirjattu noin 125 ja Luodeslampin 65 sivua. Väisänen tekstuaalisesti suurempi osa selittyy sillä, että hän on edellä mainitun pitkäkän taidehistoriallisen luvun kirjoittaja. Tällaisissa yhteistyönä kirjoitettuisa kirjoissa on usein vaarana se, että kirjassa saattaa ilmetä toistoa, jos yhteistyö ei ole saumatonta. Tässä kirjassa tätä ongelmaa ei juuri ole vähäisiä poikkeuksia lukuun ottamatta. Vain kerran tai kaksi olin havaitsevani saman asian kerrotun kahdesti.

Kirja ei varsinaisesti ole tarkoitettu oppikirjaksi, mutta muutamassa kohdassa olin havaitsevani tyylin tasolla "pedanttista oppikirjatyylillä", hieman kaavamaista steriilisyttä. Kirjoittajien tarkoitus ei ole kuitenkaan ollut "olla taideopetusta, vaan opetusta taiteeseen". Ensimmäisellä lukukerralla tällainen ilmaisu tosin sekin saattaa vaikuttaa hieman sumealta, mutta ymmärrän sen tässä yhteydessä siten, että kirja ei pyri olemaan oppikirja vaan johdatus estetiikan ja uskonnon suhteeseen. Se ilmaisee myös sivistyksellisen pyrkimyksen, jossa halutaan ohjata ihmisiä taideteosten äärelle reflektioky-

kyisinä ja tarkkaavaisina taiteen ystävänä ja havainnoijina.

Kaiken kaikkiaan kirja on hyvä yleisesitys taiteen ja teologian tai taiteen ja uskonnon suhteesta. Liisa Väisäsen laatimaa pääluke *Lyhyt taidehistoria* sopii esimerkiksi tästä. Onnistuneesti kirjoittaja hahmottelee taidehistorian laajat linjat eri tyyliuuntien kautta. Tarkastelu lähtee liikkeelle varhaisesta kristillisestä taiteesta ja arkkitehtuurista ja etenee konstantinolaisesta käänteestä (313) roomalaisen tyylin kautta nykypäivään aina moderniin uskonnolliseen ja kirkkotaiteeseen asti. Omat alalukunsa ovat saaneet seläiset taidehistorian perusmallit ja kaudet kuten Bysantin taide, gotiikka, renessanssi, barokki, rokokoo, uusklassismi, romantiikka ja realismi. Moderneista ilmiöistä mainitaan esimerkiksi abstrakti taide ja funktionalismi. Näistä mainittakoon erikseen Bauhaus -koulukunta ja koko Euroopan arkkitehtuuriin merkittävästi vaikuttanut Alvar Aalto.

Kirjan alussa pohditaan joitakin aatehistoriallisia ja käsitteellisiä lähtökohtia, joiden kautta taiteen teologiaa voidaan lähestyä. Kiinnostavaa on, kuinka antiikin filosofian perushahmot, Platon (427–347 eKr.) ja Aristoteles (384–322 eKr.) elivät yhä myös taidefilosofian ja teologian rajapinnalla liikuttaessa. Antiikin filosofeilla kysymys taiteesta liittyi vahvasti kysymyksen maailmankaikkeuden luonteesta. Platonin ideaopin valossa voidaan päätyä kielteiseenkin käsitykseen taiteesta, jos taidetta pidetään "vain kopion kopiona". Edelleen Platonin käsitys taiteesta voidaan nähdä taiteen kritiikkinä: "taide voi myös korruptoida kehitystä ja siksi sitä on josain mielessä kontrolloitava".

Aristoteles puolestaan puhui taiteesta kokemuksellisenä ilmiönä ja "esteettisestä elämäksestä" viitaten sillä puhdistavaan *katharsis* -kokeemukseen. Ajatuksena on, että hyvä taideteos voi aiheuttaa sellaisen tunnekokemuksen, joka "purkautuu jopa fyysisenä reaktiona". Tällä aja-

tuksella on merkitystä taiteenfilosofian perustavien kysymysten kannalta esimerkiksi pohdittaessa, mikä on taidetta. Väisänen toteaa: "jos tarkkailija suuttuu teosta katsellessaan ja toteaa, ettei se ole taidetta, hän todistaa aristoteelisen teorian mukaan, että teos kuuluu taidemaailmaan. Teos nostattaa kuohuvan tunnetilan. Tunnetiloja eli esteettistä elämystä varten tarvitaan todellinen taideteos". Aristoteeliseen *katharsikseen* palataan myös esteettistä kokemusta ja Jumala-kokemusta käsittelevässä luvussa. Aristoteleen *Ars Poetica* -teokseen viitaten Väisänen toteaa näytelmän voivan saada aikaan reaktion, joka "purkautuu fyysisesti esimerkiksi itkuna". Aristoteles näyttää tulkinneen *katharsiksen* myönteisenä ilmiönä, vaikka "siihen saattoi liittyä myös surua tai tuskaa".

Platon näyttää vievän voiton Aristoteleesta viittausten kohteena. Platoniin tai uusplatonismin keskeisimpään hahmoon, Plötinokseen (204–270) viitataan yhteensä viidellätoista sivulla, kun Aristoteles joutuu tyytymään vain kahdeksaan mainintaan.

Platon ja Plötinos mainitaan keskeisesti tarkasteltaessa niin sanottua valon teologiaa. Valon teologia ja pyrkimys jumalalliseen harmoniaan ovat vaikuttaneet keskeisesti erityisesti goottilaiseen rakentamiseen ja arkkitehtuuriin kuin myös gotiikan ajan estetiikkaan yleensä. Harmonia ja erityisesti valo koettiin jumalallisiksi elementeiksi. Klassisen kristinuskon kielenkäytössä Jumala on samaistettu Ikuiseen Valoon (*lux perpetua, lux aeterna*) ja musiikissa ilmenevään harmoniaan. Myös arkkitehtuurissa ja kirkkorakennuksissa pyrittiin tiettyihin toistuviin mittasuhteisiin.

Musiikin mittasuhteet ovat vaikuttaneet arkkitehtuuriin aina kristilliseen arvo- ja ajatusmaailmaan saakka. Näin platonismilla ja Platoniin voidaan nähdä olleen myös myönteinen vaikutus erityisesti musiikkikasvatukseen. Cantores Minores -kuoron johtajana vuosi-

na 1962–1987 toiminut Heinz Hofmann (1919–1987) on puhunut Platonin musiikinteologian jalostavasta ja moraalista ryhtiä kasvattavasta voimasta. Tämä on sopusuunnassa saksalaisen järjestelmällisyyden ja poikakuorossa opettavien arvojen kuten innostuksen ja itsekurin kanssa. Musiikki heijastelee matematiikan ja arkkitehtuurin mittasuhteita. Musiikki, matematiikka, arkkitehtuuri ja "sfäärien universaali harmonia" voidaan nähdä samasta juuresta nousevina ilmiöinä ja tätä kautta ihmisen sisäistä persoonallisuutta tukevin ilmiöinä.

Edellä mainittu Väisäsen kirjoittama *Lyhyt taidehistoria* on kirjan kokonaisuuteen suhteutettuna melko laaja. Mielikuvaa historiaosuuden pituudesta lisää se, että taiteenteologiaan liittyviä teologianhistoriallisia näkökulmia käsittelevä taustaluku on sekin pitkäkö verrattuna temaattisiin loppulukuihin. Ne ovat kuitenkin teologisesti ja filosofisesti ehkä kirjan kiinnostavinta ainesta.

Toiseksi viimeinen pääluke on saanut otsikokseen *Taide kohtaa ihmisen*. Tässä jaksossa tarkastellaan toisaalta esteettisen kokemuksen suhdetta Jumala-kokemukseen toisaalta luterilaista taidekeskustelua. Tässä osiossa esitellään myös vuonna 1999 kirkon kulttuuripalkinnonkin saaneen Kulosaaren kirkkoheran Tauno Sarantolan (1930–2006) teesejä kuvateologiasta. Tämän ajatusten esittely on perusteltua siksi, että Sarantola oli aikanaan merkittävä kulttuurivaikuttaja kirkollisissa piireissä. Sarantola lähti siitä, että "luterilaisuus on eksistentialismia". Luterilaisen vanhurskauttamisopin perustava ajatus jumalattoman vanhurskauttamisesta on uskon perustava eksistentiaalinen peruslähtökohta ja ajatuskulku. Sarantola painotti myös kuvataiteen teologian trinitaarista luonnetta: sen on noustava "luomisesta, sovitukselta ja pyhityksestä". Kirjoittajat mainitsevat Sarantolan myös kirjansa yhtenä keskeisenä innoittajana, jonka työtä taiteen ja uskonnon parissa he

pitävät urauurtavana. Edellä lyhyesti referoimani Sarantolan käsitys taienteologiasta perustuu tämän henkilökohtaiseen arkistomateriaaliin, jonka kirjoittajat ovat saaneet käyttöönsä.

Uskonnonfilosofisen pohdinnan jälkeen seuraa kirjassa Luodeslammen laatima luku *Taide ja pedagogiikka*, joka käsittelee taiteen ja taidekasvatuksen suhdetta. Kirjoittaja käsittelee erilaisia taidekasvatuksessa käytettyjä uskonnonpedagogisia metodeja ja niiden ilmenemismuotoja. Tarkastelun kohteena on myös se, miten taidetta voidaan käyttää uskonnonopetuksessa. Samalla Luodeslampi haluaa kuitenkin korostaa sitä, että ”taide itsessään on oppimisen arvoinen asia ja itseisarvo”, vaikka ”tätä puolta ei ole riittävästi painotettu uskonnonpedagogisessa perinteessämme”. Koska kirjoittaja on koulutukseltaan uskonnonpedagogi, tämän tematiikan esittely soveltuu hänelle hyvin.

Luodeslammen kirjoittama luku sisältää myös paljon käytännönläheisiä huomioita siitä, kuinka esimerkiksi kirkkopedagogiikassa voidaan opettaa lapsiryhmille kirkkokorakennuksen teologiaa ja symboleja. Kiinnostava on myös Luodeslammen kirjoittama luku taide- ja uskonnonopetuksesta suomalaisessa pedagogisessa traditiossa. Siinä lähdetään liikkeelle siitä huomiosta, että kirkkohistoria on ilmennyt keskeisesti myös ”erilaisina historiallisina taide-dokumentteina”.

Kiinnostava on erityisesti kohta, jossa Luodeslampi analysoi syksyn 2005 ylioppilaskokeiden tehtävää, jonka instruktiossa todetaan: ”tarkastele Tyko Sallisen [1879–1955] herätysliikeaiheista maalausta ”Hihhulit” (1918). Miten taiteilija kuvaa uskonnollista kokemusta?” – Tämä katsaus kertoo paljon yhtäältä siitä, kuinka lukiotasollakin on ollut kuvan ja taiteen tulkintatehtäviä. Taidekasvatuksella ja uskonnonopetuksella on yhtymäkohtansa. Toisaalta oli kiinnostavaa lukea Luodeslammen raporttia siitä, mitä edellytettiin

täydelliseltä vastaukselta kyseisessä tehtävässä. Tämä kertoo paljon myös niistä pedagogisista edellytyksistä ja ”trendeistä”, joita voidaan havaita uskonnon tai taideopetuksen taustalla. Tämä herättää toki kysymyksen siitä, miten me suhtaudumme eri traditiossa kasvaneeseen tai eri trendin kautta opittavia asioita tarkastelemaan yksilöön? Käsillä olevan kirjan kannalta jäin myös miettimään, miksi Sallisen teosta ei otettu mukaan kirjan muuten monipuoliseen kuvastoon? Olisi ollut kiinnostavaa myös itse nähdä kyseinen työ kirjasta ilman että sitä tarvitsisi etsiä muista lähteistä.

Väisäsen ja Luodeslammen teos on laaja, briljantti ja innostava johdanto taienteologiaan, estetiikkaan ja kristillisen kuvataiteen sekä kuvanteologian maailmaan. Kirjan kuvitus on fantastinen ja vie lukijan teoksessa mainittujen taidehistoriallisten suuntauksien ja arkkitehtuuristen tyylien peruslähteille. Kirjoittajat ansaitsevat vaivannäöstään suuren kiitoksen.

SAMULI SUOLANEN
TEOL. MAIST., LAPPEENRANTA

PASI JAAKKOLA
Topeliaaninen usko:
Kirjailija Sakari Topelius
uskontokasvattajana. Diss.
Helsinki. Omakustanne:
Helsinki 2011. 252 s.

Teologian tohtori Pasi Jaakkola tarttui tammikuussa tarkastetussa väitöskirjassaan Suomen historian ja suomalaisuuden todelliseen suurmieheen, Zachris Topeliukseen, varsin haastavalla tavalla. Jaakkolan tutkimus *Topeliaaninen usko: Kirjailija Sakari Topelius uskontokasvattajana* kuuluu uskonnonpedagogiikan alaan, mutta tekijän mukaan se yhdistää teologian, kasvatustieteiden

ja historiatieteiden paradigmoja (s. 10). Jaakkola onnistuu erinomaisesti todistamaan tutkimuksensa tarpeellisuuden, sillä hänen väitöskirjansa osoittaa selkeästi, ettei Topeliusta ja hänen uskonnollisuuttaan ole suinkaan kaluttu loppuun. Valitettavasti kirja itsessään on Helsinki City Marathonin termein pikemminkin jonkinlainen ”puolimatkan juottopiste Agricolan-kirkon varjossa” kuin ”Olympiastadionin hurmoksellinen takakaarre”.

Jotta arvioni ei venyisi samoihin mittoihin sen kohteen kanssa, nostan esiin kolme ongelmaa, joihin olen historianantutkijana kiinnittänyt huomiota. Ensimmäinen niistä on historian käyttö. Tekijä purkaa historianantutkimukseen liittyviä näkemyksiään johdantoluvussa lupaavalla tavalla korostaessaan esimerkiksi ”lähteiden liittämistä ajalliseen taustaan” (s. 11). Kontekstiin liittyvää pohjatyötä Jaakkola on tehnytkin, sillä hän avaa mainitsemaansa historiallista taustaa kirjan alussa peräti 49 sivun verran. Lähteiden tulkinta historiallisen kontekstin valossa jää sen sijaan vähemmälle huomiolle.

Vähintään yhtä ongelmalliseksi pidän sitä, että tekijä ei kiinnittänyt riittävän suurta huomiota muutokseen. Hän pyrkii luomaan Topeliuksen teologisista, poliittisista ja pedagogisista näkemyksistä jonkinlaista synteesiä tai systemaattista kokonaisuutta, mikä ei historianantutkijan näkökulmasta ole mielekäs tai kestävä ratkaisu. Jaakkola jopa esittää, että Topeliuksen ”oppi- ja satukirjat muodostavat uskonnonpedagogisen kokonaisuuden” (s. 9). Ihmisen ajattelu ja toiminta on aina reaktiota johonkin. Jokainen Topeliuksen kirja syntyi tiettyinä ajankohtana sisäisestä tai ulkoisesta tarpeesta. Perheenisänä ja 38-vuotiaana, vasta valittuna yliopiston professorina kirjoitettu ensimmäinen kirja ei välttämättä vastaa 75-vuotiaan eläköityneen valtiomiehen ja satukirjailijan ajatusmaailmaa. Vastaavasti myös maailma, jossa ensimmäinen kirja kirjoitettiin, oli hyvin erilainen kuin